

Vladimir Žumer

Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1
Ljubljana

POLITIKA AKVIZICIJE I KRITERIJI VREDNOVANJA: PROFESIONALNI I POLITIČKI ASPEKTI

UDK 930.25:001.89

Izlaganje sa znanstvenog skupa

Rad upozorava na različita stručna arhivistička načela i kriterije vrednovanja, odabiranja i preuzimanja arhivskog gradiva, kojima je cilj osiguranje čuvanja optimalne količine arhivske kulturne baštine i njene predaje arhiviam, na odgovarajućoj razini objektivnosti i stručnosti. Navedeno je i nekoliko primjera političkih aspekata vrednovanja arhivskog gradiva, koji su u posljednjih pedeset godina, u mnogim državama utjecali na predaju arhivskog gradiva arhivima, te na taj način direktno utjecali na integritet arhivističke struke i arhivske službe. Time je arhivskoj kulturnoj baštini nanesena velika šteta.

Odlučivanje o "konačnoj sudbini" raznolikih modernih vrsta zapisa čija se količina neprestano povećava, a koji nastaju djelovanjem javnopravnih osoba, naročito državne uprave i jedinica lokalne samouprave, od sredine 20. stoljeća nadalje gotovo je isključivo stručni zadatak javnih arhiva ili arhivista. Vrednovanje i odabiranje arhivskoga gradiva, izlučivanje ili uništavanje nepotrebnog gradiva, te preuzimanje arhivskog gradiva, s pravnog je i organizacijskog stajališta u gotovo svim državama povjereno javnim arhivskim službama ili arhivistima, koji za obavljanje ove vrste poslova moraju biti stručno osposobljeni. Uz stručnost, od njih se pri vrednovanju očekuje najviši mogući stupanj objektivnosti, što znači da se pri tome ne smiju rukovoditi političkim, ideološkim, religijskim, ekonomskim uvjetima ili čisto subjektivnim kriterijima i iskustvima arhivista, obično utemeljenim na njihovom znanju i osjećajima. Politika preuzimanja arhivskog gradiva od strane javnih arhiva trebala

bi stoga biti zasnovana na objektivnim i stručno utemeljenim načelima i kriterijima vrednovanja, te na propisanim postupcima odabiranja i predaje gradiva. U taj bi postupak trebale biti uključene i javnopravne osobe koje stvaraju takvo gradivo.

Sve do sredine ovog stoljeća, arhivist, kojemu su dotada bili povjereni isključivo zadaci prikupljanja, sređivanja, opisa i pohrane arhivskoga gradiva, bio je samo "sluga povijesti". Ali, kada su arhivisti također započeli s vrednovanjem i odabiranjem arhivskoga gradiva, postali su neposredni "stvaratelji povijesti" ili svakako njeni moderatori. Konačna odluka o sudbini pisane kulturne baštine koju preuzimaju arhivi, je gotovo isključivo u rukama arhivista, unatoč činjenici da većina arhivskih službi u posljednja tri desetljeća, pri provođenju tih zadataka, usko surađuje s stvarateljima gradiva, vanjskim stručnjacima te s potencijalnim korisnicima: znanstvenicima, istraživačima i javnosti. U pravilu, na stručne odluke arhivista svojim (nestručnim) kriterijima ne bi smjele utjecati politika, ideologija, crkva ili religija, država, ekonomski uvjeti, rat, elementarne nepogode, osobni interesi i dr. Nažalost, to je u cijelom razdoblju nakon 1945. godine bila prilično uobičajena praksa u velikom dijelu svijeta, a u različitim oblicima još uvijek je prisutna. Usprkos tome, za arhiviste je odluka o "biti ili ne biti" arhivskog gradiva izuzetno odgovoran i, istovremeno, najzahtjevniji profesionalni zadatak. U mnogim zemljama taj je zadatak, štoviše, prioritet javne arhivske službe.

Stoga već više od pedeset godina odluka o takvim pitanjima nije i više ne može biti prepuštena "osjećaju u vršcima prstiju" arhivista (*Fingerspitzengefühl*), već se mora čvrsto temeljiti na usvojenoj metodologiji vrednovanja, propisanim metodama i postupcima odabiranja i izlučivanja gradiva i, naročito, na profesionalno utemeljenim i potvrđenim načelima i kriterijima vrednovanja. U praksi, odabiranje arhivskoga gradiva mora se izvesti uz pomoć neposrednih pomagala, kao što su različite vrste "pozitivnih" lista za odabiranje arhivskog gradiva ili "negativnih" lista za izlučivanje ili uništavanje nepotrebnog gradiva. Brojni različiti modeli vrednovanja i odabiranja koriste se u pojedinim zemljama, premda opći trend vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva ide prema sve većoj primjeni tzv. "pozitivne metode", odnosno u smjeru neposrednog, direktnog odabiranja arhivskoga gradiva. Takve su bile i smjernice XII. međunarodnog arhivskog kongresa u Montrealu 1992. godine, gdje je Hervé Bastien u svom referatu "Razvoj i primjena kriterija vrednovanja"¹ naglasio, da ogromno povećanje opsega dokumentarnog gradiva sili arhiviste da "se sve manje bave s time što treba biti uništeno, a sve više s onim što treba biti sačuvano". Proces izlučivanja postaje sve manje i manje postupak "prosjivanja zrna od pljevi". Iz tog razloga, arhivsko je gradivo potrebno čuvati s pomoću postupka odabiranja i

¹ Hervé Bastien, Entwicklung und Anwendung von Normen bei der Bewertung, XII. Internationaler Archivkongress, Montreal 1992.

to u dvije faze: prvo, kod stvaratelja gradiva i drugo, prilikom stručne obrade u arhivu. Nužno je izraditi kriterije i "kataloge" odabiranja arhivskog gradiva, koji će poslužiti arhivistima pri odabiranju na način na koji "smjer neba, mjerilo zemljovida i legende" služe kartografima pri orijentaciji. Posebno je naglašeno, da je za nove vrste gradiva na magnetskim i optičkim nosačima, potrebno izraditi kriterije odabiranja već na početku njihova nastajanja. Takva nastojanja možemo pratiti još od međunarodnih arhivskih kongresa u Washingtonu 1976. godine i u Parizu 1988. godine.

Unatoč različitim metodologijama, zajednički im je cilj isti, a to je sačuvati arhivsko gradivo kao kulturnu baštinu. O tome postoji u svim državama veliki broj propisa i stručne literature. U stvarnosti, gotovo je nemoguće upoznati se sa svima, dijelom zbog njihovog opsega, a dijelom zbog jezičnih barijera. Problematika vrednovanja arhivskog gradiva je od 1956. (III. Međunarodni arhivistički kongres u Firenzi) bila česta tema međunarodnih arhivističkih kongresa i okruglih stolova Međunarodnog arhivskog vijeća, a još češća tema arhivističkih sastanaka, konferencija, simpozija i seminara u pojedinim zemljama. Tom su se tematikom bavili brojni arhivisti (npr.: T.R. Schellenberg, V. Caplin, H. Booms, B. Brachmann, F. Hull, B. Uhl, A.M. Haritz, M. Cook, F. Boles, T. Cook, F.G. Ham, B. Stulli, R. Mirčić, O. Giler, M. Petrović i mnogi drugi), skupine arhivskih stručnjaka (Griggov odbor u Velikoj Britaniji, skupina Terryja Cooka u Državnom arhivu Kanade itd.), arhivski instituti i škole (bivši Savezni znanstveno-istraživački institut dokumentalistike i arhivistike u Moskvi, Moskovski državni povijesno-arhivistički institut, Arhivistička škola u Marburgu) i arhivi (Državni arhiv Kanade, Državni arhiv Québeca, Državni arhiv u Groningenu – projekt PIVOT, Savezni arhiv u Koblenzu, bivši Središnji državni arhiv narodnog gospodarstva u Moskvi itd.), koji su razvili brojne modele te u praksi ostvarili velike projekte vrednovanja i odabiranja.

Budući sam se u ranim 1990-ima, za vrijeme svog postdiplomskog studija o vrednovanju arhivskoga gradiva za potrebe povijesti, drugih znanosti i kulture, imao priliku upoznati i usporediti većinu najrelevantnije stručne literature s područja vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva, objavljene u bivšoj Jugoslaviji te u drugim zemljama, dozvolite mi da vam u bilješkama predstavim kratak subjektivni izbor radova iz zaista ogromne količine literature s tog područja, kako iz zapadnih država (Zapadne Evrope i sjeverne Amerike), tako i iz bivših socijalističkih država, predvođenih bivšim Sovjetskim Savezom.² Navodim izbor samo onih radova koji se prvenstveno bave načelima i kriterijima vrednovanja, uključujući posebne liste za odabiranje arhivskog gradiva. Sva ostala, vrlo opsežna literatura, koja se uglavnom bavi metodologijom, metodama i postupcima vrednovanja i odabiranja gradiva u pojedinim zemljama, po mom je mišljenju od manjeg značaja za problematiku o ko-

2 Popis relevantne literature na kraju teksta.

joj je riječ. Dopustite mi da na ovom mjestu naglasim, da je nekadašnja sovjetska arhivistika na tom području već u 1950-ima razvila iznimno dobro zasnovanu znanstvenu metodu vrednovanja (tzv. ekspertizu vrednovanja dokumenata, što se predaju pod državnu skrb), koju arhivisti zapadnih zemalja ne poznaju i ne priznaju, jer literatura nije bila prevedena, ili su je unaprijed odbacili, jer je bila pod jakim utjecajem marksističko-lenjinističke ideologije i politike. Ostale socijalističke zemlje Istočne Evrope, koje su nakon 1945. godine u cijelosti preuzele sovjetsku metodologiju vrednovanja i u nekim je slučajevima još više podredile komunističkoj ideologiji (npr. Njemačka Demokratska Republika), danas je se, iz navedenih razloga, doslovce srame i nepotrebno je u cijelosti odbacuju, umjesto da razdvoje profesionalna načela i kriterije od političkih i ideoloških kriterija.

Da bi opravdali hitnost i potrebe objektivnog i stručno utemeljenog vrednovanja, dopustite mi da ponovim osnovnu ideju američkog arhivista T.R. Schellenberga, koju je izrazio još 1956. godine u svom djelu o vrednovanju modernog pisanog gradiva. Teorija i praksa vrednovanja i odabiranja gradiva još uvijek se kreću između dvije krajnosti: između zahtjeva za integralnom ili čak potpunom zaštitom svih vrsta zapisa i prakse radikalnog odabiranja, koju "vrijeme" može, u nedostatku stručnih načela i kriterija, izvesti brzo, nemilosrdno i neodgovorno, zbog svojih političkih, vojnih, ekonomskih, elementarnih, osobnih i drugih razloga. Obje krajnosti vode do neprofesionalnog uništavanja gradiva, koje može opstati samo "slučajno". U posljednje vrijeme sve je manje zagovornika potpunog čuvanja gradiva pisanog na papiru, a sve više onih kojih zagovaraju potpuno čuvanje novih vrsta zapisa na magnetskim i optičkim nosačima. Njihovi se zahtjevi na prvi pogled čine izvedivim, budući vide samo neznatan fizički opseg zapisa i trenutne tehničke mogućnosti za njihovu obradu, pohranu i korištenje. Ali, oni ne vide dugoročne probleme zaštite i korištenja novih vrsta zapisa, koji se pojavljuju s brzim razvojem informacijske tehnologije. Iz tog razloga, dugoročno gledano, potpuno čuvanje gradiva nije niti moguće niti opravdano. Naprosto je nemoguće stalno prilagođavati računalne zapise brzo promjenjivom hardveru i softveru. Zbog količine podataka i informacija sadržanih u bazama podataka, one za korisnike postaju nepregledne i nesavladive, unatoč prednostima informacijske tehnologije. Zato je nove vrste zapisa potrebno također vrednovati i odabirati po istim načelima i kriterijima kao i klasične vrste gradiva. Razlikuje se jedino način i postupak vrednovanja, odabiranja i preuzimanja u arhiv, kao i način pohrane i korištenja.

Od brojnih definicija i objašnjenja pojma tj. određivanja opravdane i moguće količine arhivskog gradiva za potrebe državne uprave i znanosti, ona Schellenbergova gotovo četrdeset godina stara, još uvijek aktualna i po cijelom svijetu posljednjih godina dosta citirana, čini mi se najrealnija: "Reduciranje ogromne količine pisanog gradiva na razumnu mjeru jednako je važno, kako za državnu upravu tako i za zna-

nost. Državna uprava nije sposobna čuvati svo gradivo nastalo u različitim područjima njenog djelovanja. Ona također nije sposobna osigurati potreban prostor za pohranu gradiva ili zaposlenike za njegovu obradu. Troškovi za to prelaze financijske mogućnosti i najbogatijih zemalja. Ni znanstvenici nisu zainteresirani za čuvanje gradiva u njegovoj potpunosti, budući da se nemoguće snaći u velikim količinama suvremenog pisanog gradiva. Zbog toga, da bi gradivo bilo od vrijednosti za povijesno istraživanje, mora se reducirati. Čak i žestoke zagovornike cjelovitog čuvanja gradiva zbog povijesnih interesa hvata strah, kao što se navodi u publikaciji Public Records Officea, da će se budući povjesničari utopiti u moru pisanih dokumenata, ukoliko počnu istraživati naše doba. Zanimanje znanosti za korištenje gradiva često je obrnuto srazmjerno količini gradiva; što je više gradiva o nekoj temi, to je manje interesa za njegovo korištenje".³

Ovdje je potrebno naglasiti, da ni pod kojim uvjetima masovnost modernog gradiva, a još manje nedostatak prostora ili nedostatne financijske mogućnosti društva ili države, ne bi smjeli neposredno utjecati na njegovo vrednovanje u najširem smislu, kako bi se osigurao potreban prostor za pohranu gradiva! Objektivno gledano, masovnost gradiva na jednoj strani i ograničene mogućnosti države da osigura potreban prostor i opremu za pohranu i obradu gradiva na drugoj strani, su ti koji traže i, u znatnoj mjeri, neposredno određuju vrednovanje i odabiranje. Vrednovanje i odabiranje trebaju, prije svega, zavisiti o potrebi za optimalnim čuvanjem izvornih podataka i informacija, koji su temeljna memorija ili pisana kulturna baština zemlje, društva, nacije, pa i pojedinaca.

Masovnost i različite nove vrste suvremenog gradiva suočavaju arhivistiku i archive s zahtjevnim profesionalnim zadacima vrednovanja i odabiranja, koji su preduvjet za stručnu obradu i korištenje arhivskoga gradiva, kao i s problemima vezanim uz odgovarajuću zaštitu gradiva, posebno novih vrsta gradiva na magnetskim i optičkim nosačima. Korisnici arhivskog gradiva za najrazličitije znanstvene, istraživačke, studijske i druge svrhe, suočavaju se pak s problemima na koji način se snaći u tom gradivu, orijentirati, kako ga koristit, reproducirati itd., kao i s time u kojoj ga mjeri upotrebljavati uz druge paralelne izvore (materijalni, usmeni izvori, novine...) i sekundarne izvore (literatura) za proučavanje naše povijesti.

I analiza arhiva u Evropskoj uniji iz 1994. godine,⁴ o vrednovanju i odabiranju arhivskog gradiva, pokazuje da je uistinu nemoguće u cjelosti sačuvati eksplozivno

³ Theodore R. Schellenberg, *Die Bewertung moderner Verwaltungsschriftguts*, übersetzt und herausgegeben von Angelika Menne-Haritz, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, Nr. 17, Marburg 1990, str. 25-26.

⁴ *Die Archive in der Europäischen Union*, Europäische Kommission, Brüssel - Luxemburg 1994, str. XII i 15-18.

rastuću količinu dokumenata, dok na drugoj strani upozorava da uništavanje jednog samog dokumenta može uzrokovati nepopravljivu štetu za povijest određene zemlje, regije ili razdoblja. Iz tog razloga pitanje stručnih principa i kriterija za vrednovanje arhivskog gradiva dobiva na značaju. Važan je zaključak da ne postoji apsolutno valjana ili primjenjiva metoda vrednovanja. Svakako je potrebna suradnja između stvaratelja gradiva i javnih arhiva, koji moraju kontrolirati početne faze odabiranja, budući to znatno olakšava odabiranje gradiva u tzv. međuarhivima poznatima u Zapadnoj Evropi. U nacionalnom okviru potrebno je dosljedno korištenje određene metode odabiranja. Usporedba modela vrednovanja i odabiranja koje koriste pojedine zemlje Evropske unije, kao i razmjena praktičnih iskustava mogu dovesti do poboljšanja takvih metoda i, konačno, do evropskog modela odabiranja arhivskog gradiva. S obzirom na model Evropske unije, prvenstveno je naglašena potreba suradnje između stvaratelja i arhiva, što je u posljednje vrijeme moderno, a istovremeno i nužno potrebno, kao i ustrajavanje na obaveznoj suglasnosti javnih arhiva za izlučivanje ili uništavanje gradiva, koje nema karakter arhivskog gradiva i protekli su mu rokovi čuvanja.

Jasan i moderan pristup hrvatske arhivistike na području vrednovanja i preuzimanja arhivskog gradiva izložio je na savjetovanju Hrvatskog arhivističkog društva u Bjelovaru 1994. godine, ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva dr. Josip Kolanović.⁵ Pri tome je analizirao i posvetio punu pažnju globalnom teorijskom i praktičnom razvoju i dosezima arhivistike na tom području u svijetu. On je sažeo najvažnije zadatke hrvatske arhivističke službe na slijedeći način:

1. Politika i arhivska praksa preuzimanja javnoga arhivskog gradiva trebaju se zasnivati na kriterijima vrednovanja primjenjivim za svo javno arhivsko gradivo. Pri tome je nužno da svaki arhiv pripremi kategorizaciju stvaratelja gradiva, zajedno s objašnjenjima njegovih funkcija, aktivnosti i značaja.

2. Kao primarni zadatak, hrvatska arhivska služba mora pripremiti liste za odabiranje trajnoga arhivskog gradiva za sve razine i područja djelovanja.

3. Vrednovanje arhivskog gradiva ne može se provesti bez suradnje stručnjaka – stvaratelja arhivskog gradiva. Preduvjet za takvu suradnju je njihovo odgovarajuće obrazovanje i profesionalna osposobljenost.

Pored arhivskih propisa i profesionalno stvorenih modela vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva, arhiviste na stručnost i objektivnost pri tom odgovornom radu obavezuje i Etički kodeks arhivista, prihvaćen na XIII. Međunarodnom kongresu arhiva u Pekingu godine 1996. Kodeks određuje:

⁵ Josip Kolanović, Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi, *Arhivski vjesnik* 38, Zagreb 1995, str. 7–22.

"1. Arhivisti čuvaju integritet arhivskoga gradiva i na taj način pružaju jamstvo da ono predstavlja trajno i pouzdano svjedočanstvo prošlosti.

...Objektivnost i nepristranost arhivista mjera su njihovog profesionalizma. Arhivisti se odupiru svakom pritisku, odakle god on dolazio, kojemu je cilj manipuliranja svjedočanstvima ili prikrivanje ili iskrivljavanje činjenica.

2. Arhivisti vrednuju, odabiru i čuvaju arhivsko gradivo u njegovom povijesnom, pravnom i administrativnom kontekstu, poštujući dakle načelo provenijencije, čuvajući izvorne odnose među zapisima i omogućavajući da se oni jasno uoče. Arhivisti djeluju u skladu s općeprihvaćenim načelima i praksom.

...Arhivisti vrednuju zapise nepristrano, zasnivajući svoj sud na temeljitom poznavanju administrativnih potreba svoje ustanove, kao i akvizicijske politike svoje ustanove..."⁶.

Komentar Kodeksa očito nije potreban. Znatno bi zanimljivija bila analiza stvarnog vrednovanja i odabiranja gradiva u praksi, u slučajevima kada su arhivisti bili ili još uvijek jesu pod utjecajem političkih, ideoloških ili vjerskih pritisaka.

Brojni arhivski propisi i arhivistička stručna i moralna načela obvezuju arhive u cijelom svijetu da odgovorno provode vrednovanje, ukoliko želimo sačuvati pisanu kulturnu baštinu, koja će u protivnom biti prepuštena nemilosrdnom "kriteriju vremena", koji gradivo polako, ali neizbježno uništava. Pri vrednovanju i odabiranju arhivskog gradiva arhivisti su formalno-pravno, a u skladu s arhivskim propisima pojedine države, potpuno neovisni i istovremeno jedini koji pred poviješću, znanosti i kulturom u najširem smislu, snose pravnu i moralnu odgovornost za zaštitu arhivskih izvora i njihovu trajnu dostupnost. Definiranjem arhivskog gradiva arhivisti ustvari usmjeruju i kreiraju povijest, budući neposredno odlučuju o čuvanju ili uništavanju gradiva, kao i o sudbini pisanih podataka i informacija o našoj povijesti. Pitanje objektivnosti je vezano, prije svega, s utjecajem politike i ideologije na vrednovanje i arhivsku službu uopće, a u manjoj mjeri i s subjektivnim kriterijima samih arhivista. Strah od stručne i moralne odgovornosti mnoge arhiviste odvraća od tih zadataka, ili pak ima negativan utjecaj na kvalitetu i opseg vrednovanog gradiva. Po mom mišljenju, arhivisti bi se morali osloboditi osjećaja krivnje, kada odlučuju o uništavanju nepotrebnog dokumentarnog materijala i o vremenskim rokovima za čuvanje zbog operativnih potreba poslovanja stvaratelja, i biti svjesni prvenstveno svoje profesionalne odgovornosti za čuvanje trajnog arhivskoga gradiva, s ciljem da osiguraju optimalnu količinu svih vrsta zapisanih podataka i informacija o prošlosti.

⁶ Code of Ethics, ICA Bulletin, No 47 (1997 – 1), koji je također dostupan i u hrvatskom i slovenskom prijevodu: Etički kodeks arhivista, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1997; Kodeks etike, *Arhivi XX*, br. 1–2, Ljubljana 1997, str. 14–16.

Teorija i praksa vrednovanja suvremenog gradiva nastalog nakon 1945. godine, bavi se naročito sljedećim pitanjima:

- **svrha ili cilj vrednovanja**, koji je povezan prvenstveno s zakonskim i stručnim arhivskim definicijama arhivskog gradiva,
- **metodologija vrednovanja** ("pozitivna" metoda s neposrednim utvrđivanjem arhivskoga gradiva i "negativna" metoda s utvrđivanjem gradiva koje se treba uništiti, uključujući i utvrđivanje vremenskih rokova čuvanja gradiva),
- **metodologija odabiranja arhivskog gradiva** ("pozitivna" metoda s neposrednim odabiranjem arhivskog gradiva i "negativna" metoda s izlučivanjem dokumentarnog gradiva po isteku rokova čuvanja ili nakon što izgubi značaj za poslovanje njegovog stvaratelja),
- **formalni postupak vrednovanja, odabiranja ili izlučivanja gradiva**,
- **konkretne osnove i pomagala za vrednovanje i odabiranje arhivskog gradiva, kao što su vodiči, načela, pravila, kriteriji, liste, popisi, katalozi, planovi za preuzimanje gradiva u arhiv itd.**

Arhivistika i arhivski propisi moraju odgovoriti na osnovna pitanja u svezi s vrednovanjem i odabiranjem arhivskog gradiva: u koju svrhu se gradivo vrednuje, čije je gradivo potrebno vrednovati, kako vrednovati, odabrati ili izlučiti gradivo, koje metode treba koristiti, koje postupke, gdje i s kim, tko i kada i s kakvim obvezama treba izvršiti vrednovanje, te prije svega odgovoriti na najzahtjevnije i ključno pitanje arhivistike: **što vrednovati, što odabrati, što sačuvati, što izlučiti ili što uništiti, kako bismo sačuvali optimalnu količinu podataka i informacija (zapis) o prošlosti?**

U suvremenoj arhivskoj teoriji pod pojmom "vrednovanje arhivskog gradiva" podrazumijevamo određeni način i postupak u kojem na temelju funkcionalne analize stvaratelja (analiza organizacije, funkcija, ovlasti, aktivnosti i veza), kao i njihovog gradiva (funkcionalna analiza vrsta, oblici, dupliciranje i sadržaj gradiva, uključujući i sustave kancelarijskog poslovanja), te uz pomoć objektivnih stručnih načela i kriterija vrednovanja i konkretnih pomagala za odabiranje (liste, popisi i katalozi arhivskog gradiva), vrednujemo odnosno utvrđujemo trajnu vrijednost gradiva s obzirom na njegovo povijesno, znanstveno, kulturno, estetsko ili neko drugo zakonom utvrđeno značenje, koje po dovršetku postupka odabiranja i izručivanja preuzimamo u javni arhiv.

Cilj vrednovanja, prema zakonskim definicijama, kao i prema stručnoj arhivskoj literaturi, u posljednjih deset godina, praktično je u cijelom svijetu označen kao utvrđivanje trajnog značaja arhivskog gradiva, a ne kao pribavljanje arhivskog gradiva za potrebe povijesti, znanosti i kulture, kao što se zagovaralo u starijoj arhivističkoj literaturi. Još manje vrednovanje znači osiguranje arhivskog gradiva za teku-

će ili ranije određene političke, ideološke, vjerske, privatne ili druge slične potrebe, što je bilo više nego očito u bivšim socijalističkim državama. Ipak, takve se vrste kriterija ili pritisaka mogu naći kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti čak i u tzv. demokratskim državama.

Nakon dalekosežnih društvenih promjena u bivšim socijalističkim državama istočne i jugoistočne Evrope, kritizirani su njihova politička načela vrednovanja arhivskog gradiva i na političkim i ideološkim temeljima izrađena direktna pomagala za odabiranje i preuzimanje arhivskog gradiva, kao što su bile liste arhivskog gradiva za preuzimanje u državne arhive.⁷ Za bivšu Istočnu Njemačku i neke druge istočnoevropske zemlje izrađeni su kao neposredna metodološka pomagala tzv. "dokumentacijski profili" i "teritorijalni profili", u kojima je na prvom mjestu uvijek bila Komunistička Partija i njene masovne organizacije, kao i potreba za osiguranjem onog gradiva koje dokazuje njenu ulogu i značaj u državi i društvu.⁸ Vladajuće komunističke partije su u svim gore spomenutim zemljama u većoj ili manjoj mjeri podredile arhivsku struku političkim načelima, a po mom mišljenju, najviše u bivšoj Istočnoj Njemačkoj. U arhivistiци bivšeg Sovjetskog saveza taj je utjecaj išao tako daleko, da je npr. čak i sustav jedinstvene klasifikacije za opis gradiva u arhivskim popisima državnih arhiva, započinjao s glavnom skupinom "Velika Oktobarska socijalistička revolucija, osnivanje i djelovanje sovjetske vlasti".⁹

Za sve bivše socijalističke države, osim bivše SFRJ, gdje utjecaj politike na arhivsku struku nije bio tako očit i agresivan, karakteristična je očita premoć ideoloških ili političkih temelja "načela vrednovanja". Tako npr. nekadašnja sovjetska i istočnonjemačka teorija vrednovanja postavljaju kao osnovna načela poštivanje načela povijesnog materijalizma, radničke klase i političkih načela vladajuće stranke ili marksizma i lenjinizma. Sovjetski udžbenik arhivistike iz 1980. godine, npr., započinje poglavlje o načelima vrednovanja i kriterijima procjene gradiva: "Kako bi mogao objektivno ocijeniti dokumente, arhivist je dužan ovladati metodologijom povijesnog istraživanja, mora znati upotrebljavati marksističko-lenjinističku dijalektiku...".¹⁰ Vjerovalo se da samo takav pristup, nadopunjen primjenom drugih stručnih načela i kriterija, može jamčiti objektivnost i stručnost pri procjeni vrijednosti dokumenata, a nadasve dokumentirati političku povijest i ulogu Komunističke

⁷ Usporedi: Teorija i praktila arhivnogo dela v SSSR, Moskva 1980, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, str. 60–117; Botho Brachmann u.a., Archivwesen in der Deutschen demokratischen Republik, Theorie und Praxis, Berlin 1984, str. 213–266.

⁸ Rahmendokumentationsprofil der staatlichen Archive der DDR für den Zeitraum 1945–1981, Staatliche Archivverwaltung, Potsdam 1984.

⁹ Shema edinoj klassifikacii dokumentnoj informacii v sistematičeskikh katalogah gosudarstvennyh arhivov SSSR, 2. izmijenjeno izdanje, Moskva 1978.

¹⁰ Teorija i praktila arhivnogo dela v SSSR, Moskva 1980, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, str. 65.

partije, radničke klase, značaja socijalističke revolucije i njenih vođa u svim sferama života i rada države, društva i pojedinaca. Osim političkih načela vrednovanja gradiva, koja su se primjenjivala na svo državno arhivsko gradivo, moramo spomenuti i činjenicu da su u svim socijalističkim državama osnivani tzv. specijalni arhivi, koji su bili posebno zaduženi za vrednovanje i sakupljanje gradiva Partije i njenih represivnih organa, uključujući tajne službe sigurnosti.

U posljednjih deset godina, spomenute su osnove vrednovanja i preuzimanja izložene snažnoj kritici, pa i samokritici, naročito od strane njemačkih arhivista, koji ipak ne poriču značaj drugih profesionalnih osnova, naročito primjerenosti brojnih drugih načela i kriterija vrednovanja.¹¹ Također, po mom mišljenju, bila bi velika profesionalna šteta ukoliko bi oni bili odbačeni zbog njihovog političkog ili ideološkog sadržaja. Moramo, naravno, imati na umu da su se politička načela vrednovanja uvijek i posvuda pokazala štetnima za objektivnost ili stručnost vrednovanja, kao i za tzv. "formiranje i upotpunjavanje jedinstvenih arhivskih fondova" bivših istočnoevropskih zemalja.

Čak i biša SFRJ i njene republike, koje su od 1971. dobile punu nadležnost nad svojim vlastitim arhivskim službama, nisu mogle izbjeći politički utjecaj nakon 1945. godine. Prikupljanje "gradiva od povijesnog značaja" u svim je republikama, uz državne arhive, bilo povjereno specijalnim arhivima, koji su od 1990. godine postupno ukidani i priključivani nacionalnim arhivima. Državni arhivi u SFRJ često su primali političke zahtjeve za osiguranjem arhivskog gradiva što se odnosi na povijest narodnooslobodilačke borbe, narodne revolucije, radničkog samoupravljanja, samoupravnog socijalističkog društvenog sustava itd., ali ti zahtjevi nisu nikad pretičeni u stručna arhivska načela. Ipak, nakon 1968. godine, kada su usvojena Savezna načela o odabiranju arhivskog gradiva iz registraturnog materijala¹², svi savezni i republički arhivistički propisi (arhivski zakoni i podzakonski akti)¹³ preuzeli su politički utvrđena granična razdoblja. Slovenski Napatuk o odabiranju arhivskog gradiva iz registraturnog gradiva iz 1970. godine određuje da se: "Gradivo nastalo prije 1848. godine i gradivo nastalo radom organa i organizacija narodnooslogodilačkog pokreta od 1941. do 1945, u cijelosti se smatra arhivskim i ne može biti predmetom izlučivanja".¹⁴ Ovaj je propis bio tipično političke prirode i doslovno nepravedan

¹¹ Bodo Uhl, *Der Wandel in der archivischen Bewertungsdiskussion*, *Der Archivar* 43, 1990, sv. 4, str. 529–538; Angelika Menne-Haritz, *Anforderungen der Bewertungspraxis an die archivische Theorie*, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 101–108; Botho Brachman, *Theorie, Instrumentarien und Praxis der Bewertung in der ehemaligen DDR und deren kritisches Bedenken*, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 109–114; Herbert Papendieck, *Das Territorialprofil-metodischer Ansatz zur Bewertung*, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 123–125.

¹² Arhivi i arhivsko gradivo, Zbirka pravnih propisa 1828 – 1997, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1998.

¹³ Službeni list SFRJ, br. 12/1968.

¹⁴ Uradni list SRS, br. 9/1970.

prema ostalom arhivskom gradivu tog razdoblja, koje je u Sloveniji vrlo dobro sačuvano, iako su za njegovo vrednovanje vrijedila drugačija pravila. Nakon 1981. godine u novim arhivskim propisima Slovenije više nema ove odredbe, ali slična formulacija još uvijek se može naći npr. u važećem hrvatskom Pravilniku o odabiranju i izlučivanju registraturnog gradiva iz 1981. godine: "Registraturne cjeline što su nastale djelovanjem organa i organizacija NOB-a, čuvaju se neokrnjene i iz njih se ne vrši izlučivanje. Jednako se čuvaju i dijelovi odnosno sačuvani fragmenti takvih registraturnih cjelina. Kod izlučivanja iz ostalih registraturnih cjelina nastalih u 19. i 20. stoljeću treba sačuvati svu građu s podacima u kojima se u bilo kojem vidu odražava povijest radničkog pokreta, Saveza komunista Jugoslavije i NOB-a".¹⁵

Vrednovanje i odabiranje arhivskog gradiva nije ni u demokratskim državama bez političkog utjecaja. U posljednjih deset godina, u gotovo svim zapadnoeuropskim zemljama osjećaju se veliki pritisci demokratske javnosti i pojedinaca, koji na temelju relevantnih zakona i propisa o zaštiti osobnih podataka, zahtijevaju uništavanje osobnih informacija u javnim zbirkama podataka i javnim evidencijama, koje vode država i lokalne zajednice. Čak postoje zahtjevi za uništavanjem podataka u javnom arhivskom gradivu, koji se odnose na privatnost pojedinaca, kao npr. u policijskim, zdravstvenim ili poreznim dokumentima i dosjeima. Većina zakona o zaštiti osobnih podataka propisuje uništavanje osobnih podataka, nakon što su poslužili svojoj svrsi i nakon što su protekli rokovi čuvanja tog gradiva. U mnogim demokratskim zemljama zahtjevi za poštivanjem osnovnih prava i sloboda građana predstavljaju veliki pravni i arhivistički problem. Na sreću arhivske kulturne baštine, većinu takvih odredbi nadišli su propisi arhivističkih zakona u smislu "lex specialis derogat lex generalis", a u nekim državama složene pravne formulacije.

Osnovna svrha vrednovanja arhivskog gradiva je objektivno utvrđivanje i ostvarenje optimalne količine podataka i informacija ili gradiva "o tome što se desilo", bez uzimanja u obzir bilo kojih drugih potreba i značaja arhivskoga gradiva za povijesne, političke, privatne svrhe i dr. Niti potrebe historiografije i drugih znanosti ne mogu biti osnovni cilj vrednovanja, budući da je sadašnje teško definirati, a još teže predvidjeti buduće. Nijedna znanost nije sposobna definirati svoje buduće potrebe za arhivskim izvorima. Ipak, prošle, sadašnje i buduće potrebe historiografije su značajan kriterij, koji treba uzeti u obzir pri vrednovanju arhivskog gradiva.

Na osnovno pitanje teorije vrednovanja glede svrhe i cilja: da li vrednovati gradivo sa stajališta budućih potreba znanosti, ili sa stajališta optimalne zastupljenosti podataka i informacija o prošlim događajima, pojavama, osobama, mjestima, pred-

¹⁵ Arhivi i arhivsko gradivo, Zbirka pravnih propisa 1828 – 1997, str. 233 i Marijan Rastić, Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj, *Arhivski vjesnik* 38, Zagreb 1995, str. 23–55.

metima ili stvarima (tzv. objektivna realnost), po mome je mišljenju, najbolji je odgovor dao ruski povjesničar B.G. Litvak 1967. godine, u svom predavanju "O nekim aspektima znanosti o povijesnim izvorima i moderne teorije ekspertize". Litvak je istaknuo: **"Arhivist ne treba ocjenjivati vrijednost dokumentarnog gradiva s pozicije njegove moguće uporabe u budućnosti, već na temelju značaja njegovih informacija o prošlosti. To je jedini pravi put sa stajališta znanosti. Samo stupanj podudarnosti informacija s određenim događajem ili pojavom u prošlosti, određuje njegovu vrijednost. To znači da treba čuvati onaj dio zapisane sadašnjosti, koji je najpotpunije i najdublje odražava. Dilemu o tome hoće li to biti potrebno u budućnosti, treba zanemariti"**.¹⁶

Spomenuto Schellenbergovo dijelo također naglašava da vrednovanje treba rezultirati odabiranjem onog gradiva koje **"sadrži informacije koje će imati značaj za istraživanje u različitim smjerovima i informacije u najupotrebljivijem i najsazetijem obliku"**.¹⁷

Osnovna svrha vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva je sačuvati optimalnu količinu izvornih podataka i informacija s minimalnom količinom gradiva ili osigurati maksimum informacija s minimumom sačuvanog gradiva. Pri vrednovanju i odabiranju arhivisti ne trebaju više vrednovati gradivo s obzirom na njegov značaj ili čak buduće potrebe, budući to nitko nije sposoban učiniti, niti je za to osposobljen. Pored toga, zbog velikih količina gradiva u nastajanju, prvenstveno na magnetskim i optičkim nosačima, više nije moguće i izvedivo vrednovati značaj pojedinačnih dokumenata, kako je to propisivala klasična teorija vrednovanja. Zadaća je arhivista, da u svrhu odabiranja odrede optimalnu količinu izvornih podataka i informacija što ih gradivo sadrži, uglavnom na indirektan način, uz pomoć "funkcionalnih analiza stvaratelja i njegovog gradiva". Drugim riječima, potrebno je, što je više moguće, izbjegavati direktnu procjenu (analizu) značaja pojedinačnih dokumenata, već više pribjegavati indirektnom (unaprijed) procjenjivanju arhivskog gradiva obzirom na funkcije, ovlasti i aktivnosti stvaratelja gradiva.

Ovaj cilj teorije funkcionalnog vrednovanja s pomoću funkcionalne analize stvaratelja i njihovog gradiva, najslikovitije je definirao kanadski arhivist Terry Cook 1995. godine, koji je u predavanju "Makro vrednovanje: nove teorije i strategije preuzimanja gradiva u Državnom arhivu Kanade" napisao: "Arhivisti ne smiju niti vrednovati dokumente niti pokušati predvidjeti njihovu buduću uporabu. Posljednja stvar koju arhivist treba raditi pri vrednovanju je procjena gradiva. Dokumente treba

¹⁶ G. Litvak, O nekaterih aspektih vede o zgodovinskih virih in sodobne teorije ekspertize, u: Materialy naučnoj konferenciji po problemam komplektovanja dokumentalnimi istočnikami gosudarstvennyh arhivov SSSR, Moskva 1967, 1. dio, str. 118.

¹⁷ Theodore R. Schellenberg, Die Bewertung..., str. 25–26.

obrađivati u kontekstu okolnosti njihovog nastanka. Ukoliko ih želimo razborito procijeniti, potrebno je staviti veći naglasak na ulogu, položaj, djelovanje stvaratelja i okolnosti u kojima je gradivo nastalo, negoli na značaj samih dokumenata."¹⁸ Bit moderne teorije funkcionalnog vrednovanja gradiva je u slijedećem:

– Trajni arhivski značaj dokumenata moguće je logičnije i efektivnije postaviti i odrediti unutar organizacijskog konteksta stvaratelja i funkcionalnih procesa u kojima su dokumenti nastali, negoli uz pomoć određivanja posebnog značaja pojedinačnih dokumenata, naročito njihove potencijalne vrijednosti za povijesno istraživanje i druge istraživačke svrhe.

– Nastanak (kontekst, provenijencija) dokumenata je kod stvaratelja daleko racionalnije povezan s njegovim sistemskim procesima, poslovnim funkcijama i aktivnostima, negoli s njegovom organizacijskom i upravnom strukturom, koja se temelji na raspodjeli financijske snage, moći, vlasti i hijerarhijskim odnosima.

– Metodologija funkcionalne teorije vrednovanja modernog masovnog gradiva, temelji se na stručnoj suradnji između stvaratelja i arhiva, dok je konačno određivanje gradiva za preuzimanje, obveza arhiva.¹⁹

Stoga je vrednovanje gradiva u osnovi određivanje podataka i informacija za trajnu pohranu u arhivima, u skladu s brojnim načelima i kriterijima, a prije svega kriterijima funkcionalnog nastanka ili konteksta. Vrednovanje, dakle, nije znanost o povijesnim izvorima ili metoda za istraživanje i osiguravanje arhivskih izvora za potrebe povijesti i drugih znanosti. Još manje smije vrednovanje biti kritička analiza vjerodostojnosti ili istinitosti podataka i informacija sadržanih u gradivu u smislu povijesne metode kritičke procjene povijesnih izvora. Potrebe i interesi znanosti, kao i potrebe države i pojedinaca povećavaju se po broju, cilju i različitosti, dok se na drugoj strani povećavaju vrste, oblici, sadržaj i količina gradiva, te podaci i informacije, koje se isprepleću i multipliciraju kao rezultat novih tehničkih mogućnosti za različite načine zapisa i reprodukcije.

Akvizicija ili preuzimanje arhivskog gradiva u arhive sastavni je dio procesa vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva odnosno njegova posljednja faza, u kojoj se ustvari očituju kvantitativni i kvalitativni rezultati vrednovanja u obliku odabranog i preuzetog arhivskog gradiva. Drugim riječima, politiku preuzimanja arhivskog gradiva od strane javnih arhiva, utvrđuju metodologija, načela i kriteriji vrednovanja arhivskog gradiva i obratno. Kao posljedica toga, dobro definirana načela i kriteriji vrednovanja, kao i metodološka pomagala za odabiranje arhivskog gradiva

¹⁸ Richard Brown, *Funkcionalno vrednovanje u Državnom arhivu Kanade (sedam godina stvarne prakse)*, *Arhivski vjesnik* 41, Zagreb 1998, str. 54.

¹⁹ Ponovljeno sažeto iz članka Richarda Browna, *Funkcionalno vrednovanje u Državnom arhivu Kanade ...*, *Arhivski vjesnik* 41, Zagreb 1998, str. 53.

nastala na osnovi takvih kriterija, odlučujući su faktori. U bivšim socijalističkim zemljama, vrednovanje i kategorizacija stvaratelja ili pravnih osoba od kojih su arhivi preuzimali ili nisu preuzeli arhivsko gradivo, također je bila direktno povezana s metodologijom vrednovanja. Postojale su različite varijante preuzimanja gradiva i kategorizacije stvaratelja, prema jednostavnom izboru stvaratelja ili s obzirom na odabiranje njihovog tipičnog gradiva. Sovjetska je arhivistika npr. propisala 4 kategorije ili liste stvaratelja arhivskog gradiva, istočnonjemačka i jugoslavenska tri, itd. Naravno, takva selekcija stvaratelja je utjecala na cjelokupni proces vrednovanja i preuzimanja arhivskog gradiva u arhive. Pri tome moram upozoriti, da je u svim socijalističkim državama na stručnost odabiranja ili kategorizacije stvaratelja u velikoj mjeri utjecao postojeći politički sustav, koji je zahtijevao da se gradivo organa i organizacija vladajuće Komunističke partije i njenih masovnih organizacija ne odabire. I to nije bilo sve. Arhivsko gradivo organa Komunističke partije u tim je zemljama iz političkih razloga izuzeto iz nadležnosti državnih arhiva. Za preuzimanje i zaštitu gradiva Komunističke partije u svim su tim državama osnovani tzv. specijalni arhivi, kao i za gradivo s područja unutarnjih poslova i obrane, tajnih službi sigurnosti, radničkog pokreta i dr. To je također značilo, da su se za arhivsko gradivo koje je dolazilo u specijalne arhive, koristili i posebni (politički) kriteriji vrednovanja. Ti su "kriteriji" prouzročili veliku štetu na gradivu, budući je primarni cilj vrednovanja bio sačuvati gradivo koje pokazuje "pozitivnu" ulogu i zasluge vladajuće partije na svim područjima političkog, ekonomskog i kulturnog života. Velike i dalekosežne socijalne i političke promjene na početku 1990-ih, dovele su do ukidanja specijalnih arhiva i njihovog postupnog uključivanja u sustav javne arhivske službe. Ipak, želja (ponekad i praksa) za osnivanjem novih specijalnih arhiva, prvenstveno za gradivo koje se odnosi na političke i unutarnje poslove, još uvijek je prisutna u tim zemljama. Česta su nastojanja da se za dio javnog arhivskog gradiva ne koriste stručni arhivski kriteriji vrednovanja, nego posebni politički, koji bi bili u skladu sa željama i potrebama i vladajućih i opozicijskih stranaka (u Sloveniji npr. za gradivo s područja unutarnjih poslova u razdoblju osamostaljenja zemlje 1991. te za gradivo raznih političkih i gospodarskih nepravilnosti ili skandala i dr.).

U demokratskim državama, javni arhivi općenito (državni arhivi i arhivi lokalnih zajednica) preuzimaju arhivsko gradivo svih javnopravnih osoba (*ex lege*), iako ga ipak, zbog njegove velike količine i različitog značaja tih osoba, procjenjuju u okviru vrednovanja arhivskog gradiva. Pri tome se stvaratelji ne procjenjuju prema posebnom prethodnom postupku, već se procjenjuje njihov funkcionalni značaj u okviru općih načela i kriterija vrednovanja. Funkcionalna analiza stvaratelja predstavlja jedan od važnijih elemenata kriterija ishodište vrednovanja gradiva stvaratelja, posebno u modelu funkcionalnog vrednovanja.

Pri definiranju vrednovanja arhivskog gradiva, upozorio bih na, u literaturi vrlo često prisutnu, podjelu gradiva prema njegovoj "primarnoj" i "sekundarnoj" vrijednosti, koju je utemeljio T.R. Schellenberg u ranije spomenutom radu o vrednovanju modernog gradiva (1956). Budući da u arhivskoj teoriji i praksi vrednovanja autori često vrlo različito definiraju i interpretiraju te pojmove, želio bih upozoriti na njemačko izdanje Schellenbergovog djela iz godine 1990, u kojem Angelica Menne-Haritz daje vrlo preciznu definiciju tih dviju vrijednosti, koje mogu poslužiti kao polazište za vrednovanje arhivskog gradiva.²⁰ Gradivo koje nastaje djelovanjem pravnih i fizičkih osoba, ima nakon nastanka za svog stvaratelja ili imatelja kratkoročni, dugoročni ili pak trajni značaj za njegovo poslovanje, rad i život. **Primarni značaj** dokumentarnog gradiva odražava njegov praktični i operativni značaj za pravne i fizičke osobe kod kojih nastaje. Nakon kraćeg ili dužeg razdoblja gradivo gubi takav značaj, s izuzetkom trajnog operativnog gradiva. **Sekundarni značaj** gradivo stekne ukoliko se, u procesu arhivističkog vrednovanja, utvrdi njegov širi, trajniji značaj za povijest u najširem smislu riječi, znanost ili kulturu. Zapisi uglavnom ne nastaju s ciljem da imaju sekundarni značaj.

Primarno gradivo je uvijek potencijalno sekundarno gradivo i ima (obično ga stekne nakon posebnog postupka i vremenskog odmaka od njegovog nastanka) karakter trajnoga arhivskog gradiva. A. Menne-Haritz smatra, da što je veći primarni značaj gradiva, osobito ukoliko ono sadrži "zgusnute i dovoljno relevantne podatke i informacije" i ukoliko je već kod stvaratelja često korišteno, to je veća i sigurnija njegova sekundarna vrijednost. Uzevši u obzir latentne sekundarne vrijednosti gradiva, najnovija arhivistička literatura osuđuje prethodno odabiranje i kategorizaciju stvaratelja, koja a priori isključuje latentnu sekundarnu vrijednost gradiva. Ista autorica također upozorava da u slučaju novih, modernih vrsta gradiva (strojno čitljivi i elektronički zapisi) nije više moguće razlikovati primarne i sekundarne vrijednosti gradiva, niti se osloniti na vremensko odlaganje vrednovanja, zbog čega je takvo gradivo potrebno vrednovati već pri nastanku ili čak prije njega, u toku procesa nastajanja.

Potrebno je spomenuti da **stručna arhivistička literatura uglavnom ne razlikuje načela i kriterije**, te da pojedini autori koriste samo pojam "kriteriji vrednovanja". Uz pomoć načela i kriterija vrednujemo arhivsko gradivo. Načela vrednovanja odražavaju teoretske osnove, teoretski pristup, opća pitanja vrednovanja, koja nam još uvijek ne dopuštaju da neko gradivo označimo kao arhivsko ili da direktno odabiremo arhivsko gradivo. Načela je potrebno konkretizirati ili pretvoriti u kriterije vrednovanja, koji nam, za razliku od načela, dopuštaju da konkretno odredimo arhiv-

²⁰ Theodore R. Schellenberg, Die Bewertung ..., str. 12–17.

sko gradivo i također, da ga odaberemo iz cjelokupnog nastalog gradiva. **Kriteriji vrednovanja su neposredna mjerila vrijednosti dokumentarnog gradiva.**

Na području vrednovanja nije razumno težiti opće primjenjivoj teoriji načela i kriterija, budući da se prvenstveno treba uzeti u obzir relativnost takvih teoretskih i praktičnih osnova vrednovanja gradiva. U praksi, pojedinačna načela i kriteriji vrednovanja obično se mogu neposredno primijeniti samo na određenom gradivu, u određenom razdoblju, za određeno područje aktivnosti i određeni prostor. Općenito ili u drugim okolnostima, takva načela i kriteriji mogu se samo smisleno primijeniti. T.R. Schellenberg je već 1956. godine istaknuo da se "osnove koje treba uzeti u obzir u određivanju vrijednosti gradiva, ne mogu smatrati preciznim i opće primjenjivim pravilima. Naši standardi vrednovanja mogu biti manje ili više opća načela. Standardi se nikada ne smiju koristiti kao apsolutni i konačni. U najboljem slučaju oni mogu poslužiti kao smjernice... Budući ne postoje načela vrednovanja koja bi bila konačna ili apsolutna, moramo ih upotrebljavati s oprezom i zdravim razumom."²¹

Od početka 1990-ih godina arhivisti su, kako u istočnim tako i u zapadnim zemljama, jednoglasni u mišljenju da je potrebno **nastaviti s pozitivnom metodom vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva, pri čemu je potrebno razvijati detaljna, konkretna i stručno utemeljena načela i kriterije vrednovanja i odabiranja.** Potrebno je izbjegavati razvoj opće primjenjive teorije vrednovanja, naročito one koja za ishodište ima ideološke i političke interese ili usko stručne interese ili potrebe pojedinih znanosti, kao npr. historiografije.

Kao model gore spomenute metodologije, može nam poslužiti Schellenbergova teorija i praksa vrednovanja iz pedesetih, koja doživljava renesansu u zapadnoevropskim zemljama ili bivša sovjetska te istočnoevropska metodologija, oslobođena svog političkog ili ideološkog sadržaja. Sličnu metodologiju vrednovanja izložili su, nakon ujedinjenja obje Njemačke, njemački arhivisti na svojim stručnim savjetovanjima od 1990. nadalje. Njihov osnovni zaključak je bio da se vrednovanje treba zasnivati na objektivnim, solidnim i praktičnim kriterijima odabiranja, neovisnim o ideologiji i politici. Taj su pristup naročito zagovarala dva vodeća njemačka teoretičara za područje vrednovanja, Angelika Menne-Heritz i Bodo Uhl. Posljednji je u svom referatu "Putovanje kroz arhivističke diskusije o vrednovanju" (1990) sažeo njihove temeljne spoznaje i usmjerenja: "Napustimo uzaludne pokušaje za opće primjenjivom teorijom vrednovanja... Po mom mišljenju, naš put mora voditi u smjeru poboljšanja i usavršavanja formalnih kriterija. Čak se i na tom putu možemo s vremenom na vrijeme izgubiti."²²

²¹ Theodore R. Schellenberg, isto, str. 97–98.

²² Bodo Uhl, Der Wandel in der archivischen Bewertungsdiskussion, *Der Archivar* 43, 1990, sv. 4, str. 535–536.

U arhivističkoj teoriji i praksi nalazimo različita načela i kriterije vrednovanja, koje autori nastoje sistematično klasificirati. Osnove za klasifikaciju su vrlo različite. Neki autori daju prednost sadržaju, drugi vanjskim karakteristikama, treći kriteriju nastanka gradiva, dok neki priznaju samo funkcionalnu metodu vrednovanja, itd. Neki daju prednost načelima i kriterijima koji su vjerojatno "apsolutni" ili najznačajniji, kao npr. kriteriji graničnog datuma. Načelno moramo pojasniti, da apsolutnih kriterija, koji bi bili valjani svuda i u svim slučajevima, nema, premda su određeni kriteriji jedini i presudni za odabiranje ili čuvanje pojedinih vrsta ili cjelina gradiva u određenom razdoblju, na određenom području ili regiji. Ipak, pojedinačni kriteriji ne trebaju se favorizirati i uzimati kao "apsolutni", kao jedini korisni ili primjenjivi kriteriji. U složenoj uporabi načela i kriterija potrebno je da se oni međusobno dopunjuju i isprepleću.

Zbog tih razloga, sistematska klasifikacija kriterija prema značaju ili drugim osnovama, nije ni opravdana ni potrebna. U svakom pojedinačnom slučaju i bez obzira na to da li ih upotrebljavamo pojedinačno ili kompleksno, kriterije je potrebno primijeniti prema još uvijek važećoj Schellenbergovoj preporuci, tj. s "oprezom i zdravim razumom" ili u skladu s Aristotelovom izrekom: "Budi umjeren u svemu, u ničemu ne pretjeruj!"²³ Potrebno je izbjegavati krajnosti i pretjerane apstrakcije; vrednovanje i odabiranje treba izvesti na stručan način i prema propisanom postupku.

U literaturi nailazimo na brojne pokušaje sistematske klasifikacije načela i kriterija vrednovanja s obzirom na opće karakteristike. U nekadašnjoj sovjetskoj stručnoj literaturi²⁴ oni su razvrstani u tri velike grupe, s obzirom na:

1. nastanak gradiva (značaj stvaratelja gradiva, vrijeme i mjesto nastanka gradiva);
2. sadržaj gradiva (značaj podataka i informacija i njihovo ponavljanje i koncentracija);
3. vanjske karakteristike gradiva (oblik dokumenata, izvornost, jezične i paleografske karakteristike, fizičko stanje dokumenata itd.).

Za razliku od takvih nastojanja, T.R. Schellenberg se 1956. godine u svom temeljnom djelu "Vrednovanje modernog gradiva"²⁵, navodeći brojna konkretna načela i kriterije odabiranja, prvenstveno zbog jasnosti izlaganja, posluzio podjelom gradiva po sadržaju ili podjelom gradiva prema podacima i informacijama koje imaju:

²³ Theodore R. Schellenberg, *Die Bewertung ...*, str. 97–102.

²⁴ Teorija i prakcija arhivnog dela v SSSR, Moskva 1980, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, str. 60–117.

²⁵ Theodore R. Schellenberg, *Die Bewertung ...*, str. 27–30.

1. **"Dokaznu vrijednost"** (*evidential value*) tj. onima koji dokazuju nastanak, strukturu, funkcije, razvoj, djelovanje i aktivnosti institucija. Oni stoga imaju značaj za povijest nastanka i razvoja stvaratelja, za njegove profesionalne zadatke, upravljanje i poslovanje. Pojam "dokazna vrijednost" ne znači dokaznu vrijednost u pravnom smislu, nego dokaznu vrijednost postojanja i djelovanja institucije.

2. **"Obavijesnu vrijednost"** (*informational value*) o osobama, stvarima, događajima i pojavama, pri kojoj je odlučujući kriterij jedinstvenost podataka ili dokumenata, oblik podataka ili dokumenata i značenje podataka i informacija. Pod "osobama" Schellenberg podrazumijeva kako pravne tako i fizičke osobe, pod pojmom "stvari" materijalne predmete i stvari, zgrade, mjesta i dr.

U okviru podjele na gradivo s dokaznom vrijednosti i gradivo s obavijesnom vrijednosti o osobama, stvarima i događajima, autor nesistematski navodi različita načela i kriterije vrednovanja pojedinih vrsta modernog masovnog gradiva u SAD-u (načelo izvornosti ili jedinstvenosti dokumenata, podataka i informacija i njihovo ponavljanje, dupliciranje i koncentracija, načelo oblika dokumenata i oblika podataka i informacija, kriterij značenja sadržaja, značenje stvaratelja i autora gradiva, starost dokumenata, načelo statističkih uzoraka i načelo uzoraka prema posebnim kriterijima – npr. reprezentativni, tipični, egzemplarni uzorci) i često ih uspoređuje s tadašnjim, važećim evropskim načelima ili "shvaćanjima" vrednovanja.

Dosada je u stručnoj literaturi sistematično i na teoretskoj razini, iako bez konkretnih primjera, načela i kriterije vrednovanja ("elementi vrednovanja") najdetaljnije iznio F. Boles u knjizi "Arhivsko vrednovanje" iz 1991. godine.²⁶ U njoj je na osnovi ispitivanja vrlo opsežne stručne literature o vrednovanju, objavljene na engleskom jeziku, od 1940-ih nadalje, prvenstveno u SAD-u, shematski prikazao ne samo načela vrednovanja, nego ih je rangirao s obzirom na značenje koje su im pripisali autori u relevantnoj literaturi. F. Boles shematski razvrstava kriterije vrednovanja u tri glavne skupine:

I. Kriteriji informacijske vrijednosti

1. Sadržajna analiza:

- a) značenje sadržaja gradiva
- b) vremenski raspon ili vrijeme nastanka
- c) cjelovitost
- d) vjerodostojnost podataka
- e) odnos stvaratelja prema sadržaju

2. Korištenje gradiva:

²⁶ Frank Boles, *Archival appraisal*, New York – London 1991.

- a) interes korisnika s obzirom na:
 - trajnu pravnu vrijednost
 - trajnu administrativnu vrijednost
 - buduće potencijalne potrebe korisnika
- b) uvjeti korištenja:
 - čitljivost
 - razumljivost
 - ograničenja u korištenju

3. Funkcionalne značajke gradiva:

- a) izvornost sadržaja dokumenata
- b) položaj stvaratelja gradiva u organizaciji
- c) djelatnost, aktivnost i predmet poslovanja stvaratelja

4. Odnos prema drugom gradivu:

- a) obzirom na fizičko stanje:
 - autentičnost, izvornost, rijetkost
 - format
 - ustrojstvo
 - odnos original-kopija
- b) obzirom na sadržajna svojstva
 - dupliciranje sadržaja u seriji
 - dupliciranje sadržaja u fondu
 - dupliciranje sadržaja među fondovima

II. Kriteriji vrednovanja s obzirom na troškove čuvanja gradiva

1. Troškovi preuzimanja gradiva:

- a) kupnja
- b) preuzimanje i prijevoz

2. Troškovi pohrane gradiva u arhivskim spremištima s obzirom na količinu i vrstu gradiva.

3. Troškovi stručne obrade gradiva s obzirom na razinu vrednovanja, sređivanja, opisa i količinu rada.

4. Troškovi restauracije i konzervacije s obzirom na zahtjevnost i količinu rada.

5. Troškovi reproduciranja dokumenata ili pretraživanja informacija.

III. Kriteriji vrednovanja s obzirom na službeni državni i značaj gradiva za poslovanje

- 1. Službeni, državni značaj

2. Značenje kao izvora, dokaza
3. Značenje za treće osobe
4. Značenje informacija za interno poslovanje
5. Pravna vrijednost
6. Troškovi čuvanja gradiva.

Na temelju domaćih i stranih teorijskih i praktičnih iskustava, došao sam do sljedećih korisnih načela i kriterija vrednovanja arhivskog gradiva, koja su u skraćenom obliku uvrštena u novi slovenski Pravilnik o odabiranju i predaji javnog arhivskog gradiva arhivima iz 1999. godine:

1. Potrebe historiografije, drugih znanosti i kulture, uzevši u obzir arhivsko gradivo koje se najčešće koristi za te namjene.

2. Značenje sadržaja gradiva, koji se utvrđuje direktnom analizom dokumenata ili tzv. funkcionalnom analizom gradiva pojedinih stvaratelja. S obzirom na sadržaj razlikujemo:

– gradivo s "dokaznom vrijednosti" (opći, osnovni dokumenti, glavni dokumenti o vlasništvu) i

– gradivo s "obavijesnom vrijednosti" (popratni, pomoćni, pojedinačni, operativni dokumenti, osobne stvari, dokumenti koji se odnose na osobe, mjesta, stvari, događaje i pojave).

3. Specifičnosti događaja i pojava, za koje je potrebno sačuvati više gradiva ili gradivo u cjelini.

4. Vrijeme nastanka dokumenata i granični datum, ukoliko je naveden.

5. Specifičnosti mjesta ili regije, na koje se gradivo odnosi ili gdje je gradivo nastalo.

6. Značaj javnopravne osobe koja stvara gradivo, s obzirom na njene funkcije, sposobnosti, predmet poslovanja, aktivnosti, pripojenja, veličinu i dr.

7. Tijela koja donose odluke.

8. Značaj stvaratelja gradiva.

9. Izvornost dokumenata i njihovo ponavljanje (dupliciranje), u svrhu identifikacije u multipliciranom gradivu onog gradiva, koje najbolje odražava sadržaj.

10. Autentičnost podataka i informacija i njihovo ponavljanje, kako bi se osigurala optimalna zaštita izvornih pisanih podataka i informacija o prirodi, stvarima, mjestima, događajima, pojavama i osobama.

11. Zadovoljavajuća zastupljenost masovnog gradiva jednake vrijednosti, na temelju reprezentativnog izbora, s obzirom na vrstu gradiva, vremensko razdoblje ili na temelju statističke metode.

12. Sačuvanost i količina nastalog gradiva.

13. Unutarnje i vanjske karakteristike gradiva, kao što su jezik, umjetnička vrijednost ili vrsta zapisa.²⁷

Zaključak

U radu sam nastojao upozoriti na stručna načela i kriterije vrednovanja i odabiranja arhivskog gradiva, koji moraju na objektivan način osigurati odabiranje i čuvanje optimalne količine arhivske kulturne baštine i njeno preuzimanje u arhive. Osim toga, navedeni su neki primjeri političkih načela vrednovanja arhivskog gradiva, koji su u posljednjih pedeset godina u mnogim državama svijeta utjecali na preuzimanje arhivskog gradiva u arhive i na taj način direktno utjecali i na stručnu autonomiju arhivske struke i arhivske službe. Time je arhivskoj kulturnoj baštini nanese- na velika šteta.

Literatura

Osnovna suvremena literatura o načelima i kriterijima vrednovanja arhivskog gradiva od sredine 20. st. nadalje:

- Theodore R. Schellenberg, *The Appraisal of Modern Public Records*, Bulletin of the National Archives, No. 8 /1956).
- Th.R. Schellenberg, *Moderni arhivi, Principi i tehnika rada*, Izdanje Saveza društava arhivista Jugoslavije, Beograd 1968, preveli Sava Davidović i Krešimir Nemeth.
- Th. R. Schellenberg, *Die Bewertung modernen Verwaltungsschriftguts, übersetzt und herausgegeben von Angelika Menne-Haritz, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg*, Nr. 17, Marburg 1990.
- Teorija i praktika ekspertizy cennosti dokumentov i komplektovanija gosudarstvennyh arhivov SSSR, Trudy VNIIDAD, Moskva 1974, 1. i 2. dio.
- Priručnik iz arhivistike, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Zagreb 1977, str. 63–87 (poglavlje V: Odabiranje i izlučivanje, autorica Radmila Mirčić).
- Teorija i praktika arhivnogo dela v SSSR, Moskva 1980, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje.
- Botho Brachmann u.a., *Archivwesen in der Deutschen demokratischen Republik, Theorie und Praxis*, Berlin 1984.
- Michael Cook, *The Management of Information from Archives*, Brookfield, Vermont: Gower, 1986.
- Frank Boles, *Archival Appraisal*, New York – London 1991.

²⁷ Vladimir Žumer, *Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo*, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1995, str. 154–199 i slovenski Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, br. 59/99).

Izbor relevantne literature (članci, rasprave, nezavisna izdanja) koja se bavi načelima i kriterijima vrednovanja i liste za odabiranje arhivskog gradiva:

- Triage des archives, *Archivum* 6, 1956, str. 25 – 42.
- Emil Vojnović, Neka zapažanja o problemu škartiranja kod nas, *Arhivist* VI, sv. 2, Beograd 1956, str. 33–38.
- Sergije Vilfan, Škartiranje, (Povodom referata J.H. Collingridgea na Trećem međunarodnom kongresu arhiva u Firenci), *Arhivist* VII, sv. 1–2, Beograd 1957, str. 31–46.
- Andrija – Ljubomir Lisac, Problematika izlučivanja spisa (škartiranja) kod nas, *Arhivist* VII, sv. 1–2, Beograd 1957, str. 7–18.
- Ivan Beuc, Arhivistika, Predavanja dr. Ivana Beuca na arhivističkom tečaju u Zagrebu 1968. godine, Arhiv Hrvatske, Zagreb 1968.
- Bernard Stulli, O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe, *Arhivski vjesnik* XIII, Zagreb 1970, str. 463–487.
- Hans Booms, Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung, Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung, *Archivalische Zeitschrift* 68, 1972, str. 3–40.
- Radovan Turković, Odabiranje arhivske građe i izlučivanje bezvrednog registraturskog materijala u registraturama, *Arhivist* XXV, br. 1–2, Beograd 1975, str. 128–150.
- Ake Kromnow, Ocena savremenih materiala, ICA VIII, Washington 1976.
- Olga B. Giler, Liste kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja, *Arhivist* XXVIII, br. 1–2, Beograd 1978, str. 74–116.
- Felix Hull, The Use of sampling techniques in the retention of records, a RAMP study with guidelines, UNESCO, Paris 1981.
- A. Kuzin, Kinofotofonoarhiv, Moskva 1982. – Vladimir Žumer, Kriteriji valorizacije dokumentarnoga gradiva društvenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana, *Arhivi* V, br. 1–2, Ljubljana 1982, str. 14–23.
- Actes de la XXIIe Conference internationale de la Table ronde des Archives (Bratislava 1983), The archivist and the inflation of contemporary records, Preliminary report, Eckhart G. Franz, Paris 1983 (također i srpsko-hrvatski prijevod).
- Sam Kula, The Archival Appraisal of Moving Images, Paris 1983, PGI-83/WS/18, (RAMP studija).
- Helen P. Harisson, The Archival Appraisal of Sound Recordings and Related Materials, Paris 1983, PGI/87/W/1 (RAMP studija).
- L.N. Krjukova, Ekspertiza cennosti kinodokumentov i komplektovanie imi gosudarstvennogo arhivnogo fonda SSSR, Moskva 1984.
- Harold Naugler, The Archival Appraisal of Machine-Readable Records, Paris 1984, PGI/84/W/27 (RAMP studija).
- N.A. Orlova, Ekspertiza cennosti dokumentov GAF SSSR (1958 – 1980), Moskva 1984.

- E.M. Burova, *Istorija i sovremennye tendencii razvitija cennosti dokumentov*, Moskva 1985.
- Bogdan Lekić, Prva i druga faza obrade arhivske gradje nastale posle 1945. godine, *Sodobni arhivi* 85, Maribor 1985, str. 57–61.
- Bogdan Lekić, Valorizacija arhivske građe, *Arhivist* XXXVI, 1986, br. 1–2, str. 66–71.
- Milić Petrović, Vrednovanje nekih masovnih dokumenata, koja su do sada smatrana arhivskom gradjom, *Arhivski pregled*, br. 1–2, Beograd 1986, str. 10–24.
- Olga B. Giler, Vrednovanje dokumenata, koji nastaju ostvarivanjem samoupravljanja radnika, *Sodobni arhivi* 86, Maribor 1986, str. 61–64.
- William Leary, *The Archival Appraisal of Photographs*, Paris 1989, PGI/89/W/, S.11 (RAMP studija).
- Dubravko Pajalić, Pristup valorizaciji audiovizualne građe, *Arhivist* XXXIX, br. 1–2, Beograd 1989, str. 136–144.
- Davorin Eržišnik, Preorijentacija rada u vanjskim službama Republike Hrvatske, *Arhivski vjesnik* XXXIV, sv. 34, Zagreb 1990, str. 51–57.
- Bodo Uhl, Der Wandel in der archivischen Bewertungsdiskussion, *Der Archivar* 43, 1990, sv. 4, str. 529–538.
- Angelika Menne-Haritz, Anforderungen der Bewertungspraxis an die archivische Theorie, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 101–108.
- Archivarische Bewertung in Deutschland – Bilanzen und Perspektiven, Diskussionsbericht, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 101 i 126–130.
- Botho Brachman, Theorie, Instrumentarien und Praxis der Bewertung in der ehemaligen DDR und deren kritisches Bedenken, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 109–114.
- Herbert Papendieck, Das Territorialprofil-metodischer Ansatz zur Bewertung, *Archivmitteilungen* 41, sv. 3/1991, str. 123–125.
- Dubravko Pajalić, Tipologija i valorizacija nekonvencionalne arhivske gradje, *Sodobni arhivi* XIII, Maribor 1991, str. 102–106.
- Bodo Uhl, Grundfragen der Bewertung von Verwaltungsschriftgut, Anstelle einer Besprechung von T. R. Schellenberg, Bewahren und Umgestalten, Aus der Arbeit der Staatlichen Archive Bayern, Walter Jaroschka zum 60. Geburtstag, München 1992, str. 275–286.
- Hervé Bastien, Entwicklung und Anwendung von Normen bei der Bewertung, XII. Internationaler Archivkongress, Montreal 1992.
- Ole Kolsrud, Razvitak temeljnih načela vrednovanja – Neka usporedna iskustva, *American Archivist* 55, 1993, str. 36–39 (hrvatski prijevod objavljen u materijalu za savjetovanje Hrvatskog arhivističkog društva u Bjelovaru 1994).
- F. Gerald Ham, *Selecting and Appraising Archives and Manuscripts*, The Society of American Archivists Chicago 1993, 1.
- Arie Nabrings, Bewertung und Archivierung elektronischer Dateien, *Der Archivar* 46, sv. 4, 1993, str. 555–570.

- Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung, Beiträge eines Archivwissenschaftlichen Kolloquiums, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, Institut für Archivwissenschaft, Marburg 1994.
- Vladimir Žumer, Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1995.
- Josip Kolanović, Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi, *Arhivski vjesnik* 38, Zagreb 1995, str. 7–22.
- Marijan Rastić, Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj, *Arhivski vjesnik* 38, Zagreb 1995, str. 23–55.
- Richard Brown, Funkcionalno vrednovanje u Državnom arhivu Kanade (sedam godina stvarne prakse), *Arhivski vjesnik* 41, Zagreb 1998, str. 51–65.
- Jozo Ivanović, Vrednovanje elektroničkih zapisa, *Arhivski vjesnik* 41, Zagreb 1998, str. 7–21.

Najznačajniji primjeri načela i kriterija vrednovanja i pozitivne liste za odabiranje arhivskoga gradiva (uključujući i rokove čuvanja):

- Metodika otbora dubletnyh materialov na gosudarstvennoe hranenie, Rekomendacii, Moskva 1969.
- Perečen naučno-tehničkoj dokumentacii, podležaščej priemu v gosudarstvennye arhivy SSSR, Moskva 1972.
- Perečen dokumentov, podležaščih priemu v gosudarstvennye arhivy SSSR, Moskva 1973.
- R. Turković, Odabiranje arhivske građe i izlučivanje bezvrednog registratorskog materijala u registraturama, *Arhivist* XXV, br. 1–2, Beograd 1975, str. 128–150, (više tipskih lista).
- Osnovnye položenija otbora dokumentov c povtorjajuščesja informaciej na gosudarstvennoe hranenie, Moskva 1976.
- Kancelarijsko poslovanje u svjetlu arhivskih propisa (Priručnik), Društvo arhivskih radnika BiH, Sarajevo 1976.
- Perečen tipovyh dokumentalnyh materialov, obrazujuščihsja v dejatelnosti ministerstev, vedomstev i drugih učreždenij, organizacij i predpriyatij s ukazaniem srokov hranenija materialov, Moskva 1977.
- Perečen dokumentov, obrazujuščihsja v dejatelnosti naučno-issledovateljskih i proektnih organizacij, Moskva 1978.
- Olga B. Giler, Priručnik za zaštitu arhivske građe van arhiva, Titograd 1983.
- Lista kategorija registratorskog materiala foruma i organa SKJ i njihovih radnih tela sa rokovima čuvanja 1945–1978, *Arhivist* XXXIII, br. 1–2, Beograd 1983, str. 270–345 (primer najpotpunije i veoma kvalitetne liste!).
- Rahmendokumentationsprofil der staaatlichen Archive der DDR für den Zeitraum 1945 – 1981, Staatliche Archivverwaltung, Potsdam 1984.

- Perečen naučno-tehničkoj dokumentaciji po stroitelstvu, podležaščeji priemu v gosudarstvennye arhivy SSSR, Moskva 1984.
- Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.
- Komplektovanie centralnyh gosudarstvennyh arhivov SSSR dokumentami otraslevykh avtomatizirovanyh sistem upravljenja, Metodičeskie rekomendacii, Moskva 1985.
- Orijentaciona lista kategorija registratskogo materiala u organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama za kategorije materiala van osnovne delatnosti, osnutek Komisije za sistem zaštite arhivske gradje van arhiva SARJ leta 1987.
- Archival Standards and Procedures of the Archives nationales du Québec, Québec 1992 (poglavlje B: Appraisal of textual records, str. 31–52; usporedi također hrvatski prijevod standarda, Zagreb 1994).
- Marijan Rastić – Darko Rubčić, Orijentacijska lista registraturne građe za općinske/gradske organe uprave, *Arhivski vjesnik* 36, Zagreb 1993, str. 23–58.
- Damir Validžić, Prijedlog liste arhivske građe za znanstveno-istraživačku djelatnost, *Arhivski vjesnik* 36, Zagreb 1993, str. 59–68.
- Damir Validžić, Prijedlog liste arhivske građe za visokoškolske ustanove, *Arhivski vjesnik* 37, Zagreb 1994, str. 87–99.
- Mato Kukuljica, Vrednovanje i kriteriji za izlučivanje i trajnu pohranu filmske građe, *Arhivski vjesnik* 37, Zagreb 1994, str. 101–114.

Summary

ACQUISITIONS POLICY AND CRITERIA OF APPRAISAL: PROFESSIONAL AND POLITICAL ASPECTS

The contribution draws attention to various professional archival principles and criteria for the appraisal, selection and acquisition of archival material aimed at ensuring the preservation of an optimal volume of archival cultural heritage and its acquisition by archives on an appropriate level of objectivity and expertise. Also presented are some examples of the political dimensions of appraisal of archival material which, in the past fifty years, have influenced the acquisition of archival material by archives in many countries, and have thus directly intervened in the integrity of the archival profession and the archival service. This has caused substantial damage to archival cultural heritage.